

Wojciech Kowalski, Danuta Skałuba

Kontrola eksportu dóbr kultury w prawie wewnętrznym państw Unii Europejskiej

Ochrona Zabytków 46/3 (182), 264-269

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

kogoś o brak kultury — jeżeli zniszczył zabytek — było bardziej dotkliwie niż dowodzenie, że nie lubi on pryncypialnie wyszydzonej przeszłości!

Bywa jednak, iż najszlachetniejsze intencje, lub z pozoru mało ważne zmiany w terminologii aktów prawnych powodują poważne i negatywne skutki³¹. Jak powiedziano na wstępie „społeczeństwo” poczuło się właścicielem zasobu, którego przedtem, poza nielicznymi jednostkami, nie doceniało. Nie jestem pewien, czy zmiana nazwy ustawy o ochronie dóbr kultury, na ustawę o ochronie zabytków jest najważniejsza, choć zdaję sobie sprawę, iż konieczna jest nowa ustawa oczyszczona z ideologicznie słusznych naleciałości i będąca skutecznym instrumentem

ochrony zabytków, z których coraz więcej będzie własnością prywatną. Faktem pozostaje jedynie, że rodowód pojęcia dobro kultury³², mała konkretność i jeszcze mniejsza jego zrozumiałość spowodują, że powrócimy do historycznie sprawdzonych i uzasadnionych pojęć: zabytek, pomnik, pamiątka narodowa. Warto pamiętać o tym szczególnie obecnie, gdy mówiąc o tzw. spuściźnie europejskiej zdajemy się zapominać, iż dla zabytku pozbawienie go właściciela, oderwanie od wartości osobistej (*pretium singulare*) oznaczają najczęściej zagładę. Rezygnacja w nowych przepisach dotyczących ochrony z dualizmu terminologicznego i powrót do pojęcia zabytek jest więc w pełni uzasadniony.

31. Przykładem szczególnym jest klasyfikacja wprowadzona nie publikowanym pismem okólnym nr 14 MKiS z 30 XII 1963 r. w sprawie określenia grup weryfikacyjnych zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru.

32. Już po napisaniu niniejszego artykułu odnalazłem w pracy G.

Angelini, *L'idea di bene culturale e le questioni di principio sottese*, Milano 1981 (nadb. z mat. konfer. konserw., Mediolan 1980) stwierdzenie, że pojęcie *bene culturale* będące w oficjalnym użyciu we Włoszech — Ministero ai Beni Culturali — ma rodowód „komunistyczny”, a jego autorem jest A. Gramsci!

Historical monument — relic of the past or cultural property

Literature on the subject, legal acts as well as social consciousness have for all practical purposes replaced the concept of „cultural property” with „historical monument”. These are by no means identical concepts although we can assume that every historical monument is part of cultural property. It is precisely historical monuments which according to the law of 1962 are subjected to legal protection! In a definition of this concept and its attitude towards the terms „relic and monument”, the author recalls that the most important for the historical monument, its protection and even its existence are not so much its connections with

national culture, which is at times excessively permeated with ideological contents and treated instrumentally, but with people for whom, for various reasons (personal, scientific, artistic...) it remains a document of the past. The article also places emphasis on the fact that the term „cultural property” was for the first time applied in Nazi regulations formulated in the Third Reich (Reichskulturkammergesetz 1934) for ideological purposes. It is a meta-legal concept from which future regulations should resign and return to a uniform employment of the historical term of a monument.

Od Redakcji

Publikujemy powyżej artykuł prof. Jana P. Pruszyńskiego, mimo że nie dzielimy w pełni wszystkich zawartych w nim poglądów Autora. Zamieszczając na łamach naszego pisma dyskusyjny, jak sądzimy, artykuł wybitnego znawcy prawa w zakresie ochrony zabytków, liczymy na inne jeszcze wypowiedzi w poruszonych kwestiach ze strony naszych czytelników, w tym również na głosy polemiczne, które chętnie opublikujemy na łamach jednego z najbliższych numerów „Ochrony Zabytków”.

**Wojciech Kowalski,
Danuta Skatuba**

KONTROLA EKSPORTU DÓBR KULTURY W PRAWIE WEWNĘTRZNYM PAŃSTW UNII EUROPEJSKIEJ

Od podpisania Traktatu Rzymskiego¹ upłynęło już z górą 35 lat i przez cały ten czas trwa mozolna budowa wspólnego rynku europejskiego. Wysiłek ostatecznego zjednoczenia podjęty został w połowie lat osiemdziesiątych, kiedy to ustalono, że utworze-

nie „prawdziwie jednego rynku dla ponad 320 milionów ludzi bez barier dla handlu oraz wolnego przepływu kapitału, osób i usług” nastąpi do końca 1992 r.² Do tego terminu musiały zatem zostać odpowiednio ujednoczone prawa obowiązujące dotych-

1. Treaty establishing the European Economic Community, signed in Rome on 25 March 1957, United Nations Treaty Series. Vol. 298, s. 11. Od dnia 11 XI 1993 r. Wspólnota przyjęła nazwę Unia

Europejska i tak będzie dalej określana.

2. J. Palmer, *1992 and Beyond*, Brussels 1989, s. 23.

czas w poszczególnych państwach Unii³. Jak pokazała praktyka, zadanie to było bardzo ambitne. Do końca 1988 r. ujednoczono dopiero połowę regulacji prawnych objętych planem, a cztery lata później też nie wszystko było gotowe. Okazało się, że jedną z dziedzin, w której najtrudniej przyjdzie uzyskać porozumienie jest ochrona integralności narodowego dziedzictwa kulturowego.

Z istnienia na tym polu dużych sprzeczności interesów zdawano sobie sprawę już u samych narodzin EWG, co znalazło wyraz w treści Traktatu.

Znoszeniu restrykcji i ograniczeń eksportowych towarzyszy jednocześnie utrzymanie zakazów wynikających z „ochrony skarbów narodowych posiadających wartość z punktu widzenia sztuki, historii lub archeologii” (art. 36). Tego rodzaju postanowienie było też oczywiście w pełnej zgodzie z panującymi w prawie międzynarodowym zasadami ochrony spuścizny kulturalnej. Dyskutowano wówczas propozycje tych zasad. Przyjęto je ostatecznie potem w zaleceniu Konferencji Generalnej UNESCO, a następnie Konwencji, wyraźnie stwierdzają, „że każde państwo ma obowiązek ochrony swego dziedzictwa kulturalnego przeciwko niebezpieczeństwu [...] nielegalnego wywozu”⁴.

Optymizm towarzyszący powstawaniu EWG był jednak tak wielki, że budował nadzieje na włączenie w wolny obrót także sfery dorobku kulturalnego, a ostatnie próby w tym kierunku rozważano w ramach wspomnianego ujednoczania ustawodawstw⁵. Mimo upływu lat, sytuacja nie uległa istotnej zmianie. Stało się może nawet jeszcze bardziej oczywiste, że państwa takie jak, na przykład: Grecja, Hiszpania, Portugalia i Włochy, mają zupełnie inne problemy w ochronie dziedzictwa niż, na przykład: Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, czy Wielka Brytania. W wyniku długich dyskusji przyjęto ostatecznie utrzymanie w mocy wewnętrznych regulacji dotyczących kontroli eksportu dóbr kultury, przy jednoczesnym wprowadzeniu w życie jednolitych przepisów umożliwiających ich, częściowe przynajmniej, egzekwowanie na całym obszarze Unii⁶.

Decyzje te nie powinny ująć uwadze polskich władz ochrony zabytków, a fakt stowarzyszenia naszego kraju z Unią winien skłaniać do bardziej wnikliwego i stałego analizowania prawa obowiązującego na tamym obszarze. Dokonajmy zatem choćby bardzo ogólnego przeglądu prawa wewnętrznego państw członkowskich Unii w interesującym nas tutaj zakresie.

Generalnie można stwierdzić, że z wyjątkiem Belgii, wszystkie te państwa sprawują kontrolę nad eksportem niektórych przynajmniej składników swo-

jego dziedzictwa kulturalnego, przy czym zachodzą ogromne różnice zarówno w sposobie kontroli, jak i rodzaju obiektów, których ona dotyczy.

Głównym źródłem prawa w Belgii pozostaje w omawianym zakresie ustawa z 1931 r.⁷ Ustawa o ruchomych dobrach kultury z 1960 r. nie jest bowiem w praktyce stosowana, gdyż nie zostały wydane przepisy wykonawcze, które, między innymi, miały ustalić, jakich dóbr kultury ta ustawa dotyczy⁸. Teoretycznie kontroli eksportu podlegają tylko obiekty „sklasyfikowane”. Mogą to być dobra kultury ruchome należące do państwa, prowincji, gmin i instytucji publicznych, których ochrona leży w interesie „narodowym z przyczyn artystycznych” (art. 17 ustawy z 1931 r.). Sposób wykonywania kontroli nie jest zatem sprecyzowany, chociaż pewne skutki dla eksportu mogą wynikać z ograniczeń w przenoszeniu własności i przepisów o prawie pierwokupu państwa odnośnie do niektórych dóbr kultury (art. 18, 19 i 20 ustawy z 1931 r.). W szczególności wymagana jest zgoda Królewskiej Komisji do spraw Zabytków i Miejsc Zabytkowych na przeniesienie własności obiektów „sklasyfikowanych” i przy tej okazji można skorzystać z prawa pierwokupu państwa na rzecz kolekcji publicznych. Dokonanie transakcji sprzecznej z tymi postanowieniami podlega karze (art. 21 i 22 ustawy z 1931 r.), a sama umowa jest nieważna z mocy ustawy (art. 18 ustawy z 1931 r.).

W przeciwieństwie do Belgii, Dania ma stosunkowo precyzyjnie opracowany system kontroli eksportu dóbr kultury.

W czerwcu 1986 r. przyjęto ustawę nr 332 o ochronie zasobów kulturowych w Danii⁹. Ustawa jednoznacznie określa, iż kontroli eksportu podlegają dobra kultury wykonane przed 1660 r., dobra kultury posiadające wartość większą od 10 000 koron i liczące powyżej 100 lat, a także fotografie o wartości powyżej 30 000 koron (art. 1 ustawy). W niektórych okolicznościach minister ds. Spraw Kultury może dodatkowo zdecydować na wniosek Komitetu Zasobów Kulturalnych, że jakiś obiekt nie ujęty w powyższy sposób może być uznany za podlegający kontroli. Nie podlegają jej natomiast w ogóle monety i medale (art. 2 ustawy). Kontrola eksportu polega na obowiązku uzyskania zgody na wywóz (art. 3 ustawy). Wnioski o zgodę rozpatrywane są przez Komitet Zasobów Kulturalnych (art. 5 ustawy). Jeśli Komitet nie podejmie decyzji w ciągu trzech miesięcy, wówczas należy uznać, że zgoda została wydana. Zgoda na wywóz musi być przyznana, jeśli właściciel udowodni, że obiekt został wytworzony poza Danią i przywieziony w ciągu ostatnich 100 lat, lub że właściciel emigruje i chce wywieźć ten obiekt jako część swojego majątku osobistego (art. 7 ustawy). Udzielo-

3. Zobowiązanie takie przyjęto w Single European Act w 1986 r. „International Legal Materials”, 1986, s. 503.

4. Z preambuły Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywózowi, wywózowi i przekazywaniu prawa własności dóbr kultury (w:) W. Sieroszewski, *Ochrona prawna dóbr kultury na forum międzynarodowym w świetle legislacji UNESCO*, Warszawa 1974, s. 189.

5. Por. Commission of the European Communities, doc. COM/91/447 final — SYN 382, Brussels, 10 February 1992, s. 3 i nast.

6. Reglament (CEE) N 3911/92 du Conseil du 9 decembre 1992

concernat l'exportation de biens culturels, „Journal Officiel des Communautés Europeennes”, 1992, NL 395, s. 1.

7. Loi 7 aout 1931, n. 282 sur la conservation des monuments et des sites (w:) *Beni culturali e mercato Europeo. Norme sull'exportazione nei paesi della Comunità*, Roma 1991, s. 441. Por. także ustawę dla części flamandzkiej.

8. Loi 16 mai 1960 relative au patrimoine culturel mobilier de la Nation (w:) *Beni culturali...*, s. 442.

9. Lov nr 332 af 4 juni 1986 (w:) *Beni culturali...*, s. 451

ne zezwolenie eksportowe traci ważność po upływie 5 lat (art. 9 ustawy). W wypadku, gdy prośba o zgodę na eksport załatwiona została odmownie, wówczas państwo zobowiązane jest do zaoferowania kupna danego obiektu po cenach rynkowych (art. 11 ustawy).

W Danii eksport bez spełnienia opisanych formalności karany jest grzywną pieniężną (art. 13 ustawy).

Francja należy do krajów, które najwcześniej wprowadziły reglamentację prawną dóbr kultury. Już w 1887 r. uchwalono ustawę klasyfikującą dobra kulturalne należące do państwa, departamentów i gmin¹⁰. W ujęciu tej ustawy klasyfikacja uzupełniała ochronę prawną publicznych dóbr kultury przyznaną przez kodeks cywilny¹¹. Wśród licznych przepisów dotyczących nas interesującej problematyki nadal podstawowymi źródłami są ustawy z 31 grudnia 1913 i 23 czerwca 1941 r. (zmieniona dekretem N. 58-1063 z 7 listopada 1958 r.) oraz dekret z 30 listopada 1944 r., który ustalił ogólne warunki importu, eksportu i reeksportu towarów¹².

We Francji dobra kultury podlegające kontroli eksportu to obiekty zarówno „sklasyfikowane”, jak i inne o odpowiedniej wartości historycznej lub artystycznej. Każdy w zasadzie obiekt może być „sklasyfikowany”, zarówno ruchomy jak i stanowiący nierozdzielalną część nieruchomości, jeśli jest chroniony ze względu na znaczenie historyczne, artystyczne, naukowe lub techniczne (art. 14 i 21 ustawy z 1913 r.).

Akt klasyfikacji dokonywany jest przez Ministra Kultury zarówno w odniesieniu do obiektów należących do państwa, departamentów gmin, jak i innych osób prawa publicznego oraz innych osób prawnych i fizycznych.

Sposób kontroli eksportu reguluje ustawa z 1913 roku, która całkowicie zakazuje wywozu obiektów sklasyfikowanych (art. 21 ustawy). Jeżeli chodzi o wywóz innych obiektów o znaczeniu historycznym lub artystycznym, to może on dojść do skutku jedynie w przypadku posiadania stosownego zezwolenia, przy czym państwo przez okres sześciu miesięcy ma prawo pierwokupu tych obiektów (art. 1 i 2 ustawy z 1941 r.). Przede wszystkim chodzi tu o meble wykonane przed 1830 r. oraz prace malarzy, rysowników, rzeźbiarzy i dekoratorów sprzed 1900 r. (art. 1 ustawy z 1941 r.).

Trzeba także pamiętać, że we Francji państwo ma również prawo pierwokupu w przypadku każdej publicznej sprzedaży prac artystycznych (art. 37 ustawy z 1913 r.), a wszyscy handlarze antyków są zarejestrowani oraz zobligowani do prowadzenia ścisłej ewidencji osób, od których kupują dzieła sztuki¹³.

Za naruszenie opisanych zasad kontroli eksportu obowiązujących we Francji stosuje się grzywny pieniężne nie mniejsze niż dwukrotna wartość obiektu. Sam obiekt zostaje skonfiskowany. W wypadku, gdy przestępstwo zostanie dokonane powtórnie, stosuje

się dodatkowo karę więzienia do trzech miesięcy (art. 4 ustawy z 1941 r.).

Osoba, która dysponuje, nabywa świadomie lub eksportuje ruchomy obiekt „sklasyfikowany” zostaje skazana na zapłacenie grzywny od 300 do 30 000 franków i karę więzienia do 3 miesięcy lub na jedną z tych kar (art. 31 ustawy z 1913 r.). Umowa kupna-sprzedaży obiektu sklasyfikowanego należącego do państwa lub organizacji publicznej, która nie uzyskała odpowiedniego upoważnienia, jest nieważna (art. 30 ustawy z 1913 r.).

W Grecji obowiązują aktualnie dwie interesujące nas ustawy. Pierwsza z nich nr 5351 z 9 sierpnia 1932 r. o „starożytnościach” i druga nr 1469 z 2 sierpnia 1950 r., która dotyczy ochrony budynków i dzieł sztuki specjalnej kategorii powstałych po 1830 r.¹⁴

Do dóbr kultury podlegających w Grecji kontroli wywozowej zaliczamy ruchome i nieruchome zabytki definiowane jako dzieła architektury, rzeźbiarstwa, piśmiennictwa, a także pomniki, mury, posągi, rzemiosła, mozaiki, itp. Dotyczy to przedmiotów od czasów najdawniejszych do wieków średnich (art. 2 ustawy z 1932 r.). Kontroli wywozowej podlegają także przedmioty mające wartość historyczną, a powstałe po 1830 r. (art. 5 ustawy z 1950 r.). Przy wywozie zabytków wymagane jest posiadanie specjalnego zezwolenia. Zezwolenie wydaje Ministerstwo Edukacji po wydaniu decyzji przez Radę Archeologiczną. Podlega ono opłacie w wysokości połowy ceny danego zabytku (art. 19 ustawy z 1932 r.).

Należy mieć na uwadze, że wszystkie zabytki starożytne w Grecji należą do państwa. Niektóre z nich mogą być pozostawione w gestii posiadacza, jeżeli zdaniem Komitetu Archeologicznego przedstawiają małą wartość naukową lub handlową (art. 5 ustawy z 1932 r.). Natomiast własność przedmiotów religijnych, dawnych posiadłości kościelnych lub starożytnych manuskryptów jest pozostawiona klasztorom (art. 4 ustawy z 1932 r.). Podobnie jak w dotąd wymienionych państwach tak i w Grecji istnieją kary i sankcje za łamanie wyżej omówionych ustaw. I tak za wywóz lub usiłowanie wywozu grozi kara pozbawienia wolności od 1 miesiąca do lat pięciu i grzywna w wysokości 2000 drachm (art. 20 ustawy z 1932 r.). Karany jest również współudział w nielegalnym wywozie, za który grozi kara pozbawienia wolności od miesiąca do lat dwóch (art. 22 ustawy z 1932 r.). Zabytki zagarnięte w celu wywiezienia podlegają konfiskacie na rzecz państwa, jeżeli konfiskata zaś nie jest możliwa osoba uznana winną płaci pełną wartość danego zabytku (art. 20 ustawy z 1932 r.).

Kolejne państwo to Hiszpania, w którym obowiązuje ustawa nr 16 z 25 czerwca 1985 r. o hiszpańskiej spuściznie historycznej oraz Dekret Królewski nr 111 z 25 stycznia 1986 r. wprowadzający ją w życie¹⁵. Do dóbr kultury podlegającej kontroli eksportu zalicza

10. Por.: H. Nieć, *Ojczyzna dzieła sztuki. Międzynarodowa ochrona integralności narodowej spuścizny kulturalnej*, Kraków-Warszawa 1980, s. 16.

11. Ch. de Visscher, *La protection internationale des objets d'art et des monuments historiques*, „Revue de droit international et de législation comparé”, 1935, nr 1-2, s. 22.

12. Loi du 31 decembre 1913 z licznymi uzupełnieniami por.: *Beni*

culturali..., s. 455 i nast.

13. Por. specjalne przepisy dotyczące obrotu dziełami sztuki, dekret z 29 sierpnia 1968 r. (w.): *The protection of movable cultural property*, Paris 1979, vol. I, s. 120.

14. Obydwa dokumenty por.: *Beni culturali...*, s. 469.

15. Ley n. 16 de 25 de junio 1985, del Patrimonio Historico Espanol (w.): *Beni culturali...*, s. 569.

się w Hiszpanii dobra nieruchome i ruchome, artystyczne, historyczne, paleontologiczne, archeologiczne, etnograficzne, naukowe lub techniczne. Włączona także została do tej grupy spuścizna dokumentacyjna i bibliograficzna (art. 1 i 5 ustawy).

Właściciele, którzy chcą wywieźć za granicę przedmioty mające więcej niż 100 lat, lub obiekty wpisane do Inwentarza Generalnego muszą uprzednio otrzymać pozwolenie w przewidzianym trybie. Administracja ma prawo odmówić zgody na wywóz dobra kultury nawet wtedy, kiedy nie spełnia ono ww. kryteriów.

W Hiszpanii obowiązuje zakaz wywozu bez licencji (art. 5 ustawy). Eksport podlega podatkowi z wyjątkiem obiektów przywiezionych w ciągu ubiegłych dziesięciu lat, które nie zostały uznane za część narodowej spuścizny historycznej. Wyjątek od podatku stanowią także wywozy dzieł autorów żyjących (art. 30 ustawy). Podatek ten jest zmienny i wynosi od 5 do 30 procent w zależności od wartości danego obiektu. Pozostawienie obiektu za granicą, jeżeli miał zgodę na wywóz tymczasowy, traktowane jest jako wywóz nielegalny (art. 31 ustawy).

W Hiszpanii, podobnie jak w Belgii i Francji, państwo posiada prawo pierwokupu obiektów, które są przedmiotem wniosku o uzyskanie licencji wywozowej, jednakże po cenie zadeklarowanej przez składającego wniosek (art. 33 ustawy). Państwo w okresie sześciu miesięcy zobowiązane jest podjąć decyzję o ewentualnym kupnie danego obiektu, a zapłata musi nastąpić w terminie nie dłuższym niż dwanaście miesięcy. Za nielegalny wywóz lub naruszenie warunków licencji eksportowej stosowana jest grzywna pieniężna w wysokości 100 000 000 peset. Jeśli natomiast nastąpi uszkodzenie przedmiotu zaliczonego do hiszpańskiego dziedzictwa historycznego, grzywna wówczas wynosi czterokrotnie więcej niż wysokość wyrządzonej szkody. Ponadto następuje konfiskata danego obiektu (art. 5, 29 i 76 ustawy).

Zgodnie z prawem obowiązującym od 1984 roku w Holandii¹⁶, kontrolą eksportową objęte są wyłącznie tzw. obiekty chronione. Należą do nich ruchome dobra kultury, które ze względu na wartość kulturową, historyczną lub naukową zostały wpisane na specjalną listę samodzielnie lub jako elementy wpisanych kolekcji (art. 1 ustawy). Wywóz takich obiektów musi uzyskać zgodę Ministerstwa Opieki Społecznej, Zdrowia i Spraw Kultury. Warto podkreślić, że wszelkie nimi dysponowanie w kraju jest także kontrolowane. Na przykład zakazane jest wystawianie na aukcję, przekazanie praw własności, zastawianie lub umieszczanie u osoby drugiej w ramach uregulowania długu, bez posiadania na to odpowiedniej zgody. Wymaga jej nawet zmiana stałego miejsca przechowywania chronionego przedmiotu. Jeżeli któreś z wymienionych działań pociąga za sobą wywóz przedmiotu z Holandii, pozwolenie musi być wydane przez Ministra. Minister może także sprzeciwić się zamierzonemu działaniu z racji istnienia nie-

bezpieczeństwa utraty przedmiotu mającego znaczenie dla dziedzictwa kulturowego. Jeżeli sprzeciw Ministra dotyczy przekazania praw własności do przedmiotu, umieszczenia u osoby drugiej, przemieszczenia do miejsca stałego pobytu właściciela znajdującego się poza granicami Holandii, wówczas sprzeciw ten ustanawia jednocześnie propozycję nabycia przez państwo przedmiotu w sposób przewidziany przez prawo (art. 10 ustawy). Po ustaleniu ceny zakupu Minister ma miesiąc na wycofanie swojego sprzeciwu, a właściciel ten sam okres czasu na podjęcie decyzji o odrzuceniu danej propozycji (art. 13). Kary za łamanie powyższej ustawy regulowane są ustawą o Wykroczeniach Ekonomicznych (art. 19 ustawy).

Ustawodawstwo dotyczące ochrony dóbr kultury przed wywozem, które obowiązuje w Irlandii to dwie ustawy. Pierwsza z nich z roku 1930 częściowo zmieniona w 1954 r. dotyczy ochrony zabytków w ogóle, druga zaś, z 1945 r., poświęcona jest wyłącznie regulacji eksportu dokumentów i obrazów. Przez „pomnik narodowy” podlegający kontroli eksportu należy rozumieć zabytek lub jego pozostałość, którego ochrona jest sprawą o znaczeniu narodowym z powodu jego wartości historycznej, architektonicznej, tradycyjnej, artystycznej lub archeologicznej. W tym rozumieniu „pomnik narodowy”, to także budynek, konstrukcja czy zabudowanie poniżej lub powyżej gruntu, przymocowane do gruntu na stałe lub nie, oraz każda grota, kamień lub inny wytwór naturalny, który został sztucznie wydrążony czy wyrzeźbiony oraz każdy prehistoryczny lub starożytny grobowiec (art. 2 ustawy z 1930 r.)¹⁷. Kontroli wywozu podlegają również dokumenty archiwalne starsze niż 100 lat, obrazy oraz dokumenty zakwalifikowane przez Ministra jako podlegające takiej kontroli.

W Irlandii prawo zakazuje sprzedaży w celach wywozu oraz eksportu pomników narodowych określonych w wyżej opisany sposób (art. 14 ustawy). Jedynie obiekty archeologiczne mogą być wywożone na podstawie licencji wydanej przez Ministra Edukacji (art. 24 ustawy). Należy jednak nadmienić, że Minister ma swobodę w wydawaniu licencji, która zezwala na stawianie takich warunków, jakie on uzna za słuszne. Bez licencji nie można również wywozić dokumentów i malowideł. Za nielegalny wywóz, próbę wywozu lub sprzedaży w celu wywozu grozi w Irlandii grzywna pieniężna do 50 funtów lub kara więzienia do sześciu miesięcy — albo obie kary jednocześnie (art. 14 i 24 ustawy).

Jeżeli chodzi o prawo kontroli eksportu dóbr kultury obowiązujące w Luksemburgu, to w grę wchodzi dwie ustawy. Ustawa z 21 marca 1966 r., której istotna część poświęcona została ochronie ruchomych dóbr kultury oraz ustawa z 18 lipca 1983 r. w sprawie konserwacji i ochrony zabytków i miejsc zabytkowych¹⁸.

Do dóbr kultury, które podlegają kontroli eksportu w Luksemburgu zalicza się obiekty o znaczeniu kulturalnym, które mają więcej niż 100 lat, a których

16. Wet van 1 februari 1984, houdende vastelling van de Wet tot behoud van cultuurbezit (w:) *Beni culturali...*, s. 505.

17. National Monuments Act, 1930 (w:) *Beni culturali...* s.483

18. Loi du 21 mars 1966 concernant: a) les fouilles d'intérêt

historique, préhistorique, paléontologique ou autrement scientifique; b) la sauvegarde du patrimoine culturel mobilier (w:) *Beni culturali...*, s. 499.

twórcy zmarli przed pięćdziesięciu laty. Nie dotyczy to dóbr kultury wykonanych poza granicami przez artystów nie z Luksemburga, chyba że te obiekty pochodzą z terenów byłego Księstwa Luksemburg (art. 6 ustawy z 1966 r.).

Kontroli eksportu podlegają także ruchome obiekty sklasyfikowane oraz ruchome mające otrzymać status nieruchomych, których konserwacja leży w interesie publicznym. Są to obiekty archeologiczne, historyczne, artystyczne, estetyczne, naukowe, techniczne lub przemysłowe (art. 19 ustawy z 1983 r.). Aby móc dokonać wywozu za granicę, konieczne jest posiadanie upoważnienia wydanego przez Ministra (art. 6 ustawy z 1966 r.). Absolutnym zakazem wywozu objęte są ruchomości sklasyfikowane (art. 8 ustawy z 1983 r.). Skutki klasyfikacji obowiązują niezależnie od prawa własności.

W wypadku składania wniosku o zgodę na eksport danego obiektu państwo ma prawo pierwokupu w ciągu 1 miesiąca od daty złożenia tegoż wniosku (art. 8 ustawy z 1966 r.).

Za niezgodny z prawem wywóz obiektu stosuje się w Luksemburgu karę grzywny w wysokości od 501 do 50 000 franków (art. 10 ustawy z 1966 r.).

Karą za naruszenie ustawy z 1983 r. jest kara więzienia do 6 miesięcy lub grzywna w wysokości od 2501 do 30 000 franków lub obie te kary. W wypadku powtórnego przestępstwa kara zostaje podwojona (art. 41 ustawy z 1983 r.).

W Niemczech, państwie federalnym, ustawy związane z ochroną dóbr kultury znajdują się w domenie legislacji części składowych federacji (landów). Kontrola wywozu należy do obowiązków rządu federalnego i tylko ten rodzaj ochrony został ujęty w ustawie o ochronie dóbr kultury Niemiec przed wywozem z 6 sierpnia 1955 r.¹⁹ Dobra kultury podlegające kontroli eksportu to głównie dzieła sztuki i kultury, w tym także materiały biblioteczne, których pozbycie się stanowiłoby istotną stratę dla niemieckiego dziedzictwa kulturalnego. Dobra te zostały specjalnie zarejestrowane i nie obejmują obiektów będących w posiadaniu publicznym lub kościelnym (art. 1 ustawy). Zbiorną listę narodową dóbr kultury, na której znajdują się obiekty z podobnych list zarejestrowanych w każdym landzie, posiada Federalny Minister Spraw Wewnętrznych. Wywóz, podobnie jak w dotychczas omawianych krajach, wymaga specjalnego upoważnienia. Upoważnienie takie może być udzielone warunkowo i może być także cofnięte, jeśli zagrożone zostałyby interesy niemieckiego dziedzictwa kulturalnego. Za nielegalny wywóz lub nawet zamiar wywozu bez upoważnienia w Niemczech grozi kara więzienia lub grzywny do 300 000 marek (art. 16 ustawy).

W Portugalii kontrola eksportu dóbr kultury opiera się na stosunkowo nowej ustawie dotyczącej portugalskiego dziedzictwa kulturalnego z 6 lipca 1985 r.²⁰ Podlegają jej dobra należące do portugalskiego dziedzictwa kulturowego niezależnie czy są sklasyfikowane, czy nie. Zgodnie z ustawą na portugalskie

dziedzictwo kulturalne podlegające kontroli wywozowej składają się ruchome i nieruchome dobra o znaczącej wartości dla kontynuacji trwania i tożsamości kultury portugalskiej (art. 1 ustawy). Do ruchomych dóbr kultury zaliczone zostały obiekty o wartości kulturowej, które stanowią dowód ewolucji człowieka oraz świadczą o naturalnym lub technicznym rozwoju. W ich skład wchodzi także przedmioty, które były pogrzebane, zatopione lub znalezione, a budzą zainteresowanie z punktu widzenia archeologii, historii, teologii lub podobnych nauk. Mogą to być obrazy, rzeźby, rysunki, tkaniny, naczynia oraz przedmioty o wartości artystycznej, naukowej lub technicznej: cenne manuskrypty, rzadkie książki, a szczególnie pierwodruki, dokumenty i publikacje o tematyce naukowej, artystycznej i technicznej. Włączone tu zostały również fotografie oraz nagrania kinematograficzne, dźwiękowe i inne (art. 8 ustawy).

Całkowicie zwolnione od kontroli wywozowej zostały jedynie współczesne wyroby. Wywóz dóbr kultury wymaga każdorazowo zgody wydanej przez Portugalski Instytut Dziedzictwa Kulturowego (art. 35 ustawy). Instytut ten może przedstawiać warunki, jakie należy spełnić, aby zgodę uzyskać. Jeżeli chodzi o tymczasowy wywóz w celach wystawienniczych zgodę może wydać Ministerstwo Kultury (art. 33 ustawy). Dobra ruchome, które zostały tymczasowo sprowadzone do Portugalii mogą być wywiezione bez zezwolenia pod warunkiem, że przebywały w tym państwie nie dłużej niż 3 miesiące. Całkowicie natomiast jest zabroniony wywóz dóbr sklasyfikowanych (art. 34 ustawy). Rząd może wyrazić zgodę na czasową lub stałą wymianę z innymi państwami dóbr kultury będących własnością państwa, ale zgoda taka musi być wydana na mocy dekretu (art. 30 ustawy). Podobnie jak we Francji, w Portugalii państwo ma prawo pierwokupu wszystkich dóbr kultury (art. 17 ustawy).

Transakcje przeprowadzone na terytorium Portugalii, a dotyczące dóbr kultury pochodzących z innych państw są nieważne, jeżeli zakupione zostały z naruszeniem przepisów tamtych państw o kontroli eksportu. To postanowienie ma zastosowanie na zasadzie wzajemności (art. 31 ustawy). Za niepodjęcie stosownych działań w celu otrzymania koniecznego zezwolenia od Ministra Kultury w Portugalii grozi kara grzywny od minimum 30 000 dolarów do wartości odpowiadającej podwójnej wartości przedmiotu, o który w danym przypadku chodzi (art. 53 ustawy). W wypadku nielegalnego wywozu państwo może również skonfiskować dobro kultury (art. 35 ustawy). Natomiast eksporterzy, którzy postępują bezprawnie są karani zgodnie z postanowieniami Portugalskiego Kodeksu Karnego (art. 34 ustawy).

We Włoszech wszelkie sprawy związane z ochroną obiektów o znaczeniu artystycznym i historycznym reguluje ustawa nr 1089 z dnia 1 czerwca 1939 r.²¹ Do dóbr kultury podlegających kontroli eksportu, podobnie jak w innych państwach, zaliczone zostały obiekty o znaczeniu artystycznym, histo-

19. Gesetz zum Schutz deutschen Kulturgutes gegen Abwanderung. Vom 6. August 1955 (w:) *Beni culturali...*, s. 533.

20. Lei de 6 de Julho 1985, n. 13. Património cultural portugues

(w:) *Beni culturali...* s. 517.

21. Por. komplet przepisów włoskich (w:) *Beni culturali...*, ss. 195 i nast.

rycznym, archeologicznym, z wyjątkiem prac żyjących autorów lub prac mających mniej niż 50 lat (art. 1 ustawy). Z Włoch nie może być wywieziony żaden ważny obiekt, jeśli wywóz jego uszczupli dziedzictwo narodowe, podobnie jak żaden obiekt podlegający kontroli eksportu nie może opuścić granic bez tzw. licencji (art. 36 ustawy). Istnieje jednak możliwość wydania zgody na tymczasowy wywóz (art. 41 ustawy). Dodatkowym środkiem kontroli jest to, że obiekty o wyjątkowym znaczeniu należące do osób prywatnych muszą być zgłoszone Ministrowi Edukacji Narodowej w wypadku zamiaru przeniesienia praw własności włączając w to sprawy spadkowe, hipoteczne lub inne. Minister ma wówczas prawo pierwokupu (art. 3 ustawy). Transfery i transakcje nie stosujące się do zakazów tej ustawy lub nie spełniające opisanych wyżej warunków i formalności uważane są za nieważne (art. 6 ustawy).

Za bezprawny wywóz lub nawet próbę wywozu chronionych obiektów przez granicę Włoch stosowane są kary pieniężne w wysokości 300 000 do 4 500 000 lirów. Jednocześnie obiekty takie podlegają konfiskacie. Jeśli natomiast jakiś obiekt nie znajduje się z różnych przyczyn pod kontrolą lub jeżeli został wywieziony z kraju i nie może być odzyskany, wówczas przestępca zobowiązany jest zapłacić państwu kwotę odpowiadającą równowartości obiektu (art. 64 i 66 ustawy). Karalne jest również przywłaszczenie sobie obiektu odkrytego przypadkowo lub w czasie prowadzenia prac wykopaliskowych (art. 67).

Ostatnim analizowanym państwem Unii jest Wielka Brytania, w której import i eksport dóbr kultury został precyzyjnie uregulowany w ustawie z 1939 r.²²

Do dóbr kultury podlegających kontroli eksportu zostały zakwalifikowane wszystkie obiekty powstałe dawniej niż 50 lat od daty zamierzonego wywozu. Są to m.in. fotograficzne pozytywy i negatywy powstałe na 50 lat przed datą wywozu, a także albumy lub innego rodzaju zbiór zawierający takie fotografie o wartości 400 funtów za poszczególne obiekty, ale nie zawierający żadnych przedmiotów wywiezionych i będących własnością wytwórcy, producenta albo

małżonka, wdowca, wdowy po tej osobie. Kontroli eksportu nie podlegają znaczki pocztowe lub inne przedmioty o znaczeniu filatelistycznym; metryki urodzenia, ślubu i zgonu; listy lub inne pisma pisane przez lub do eksportera lub wdowę po nim oraz jakiegokolwiek obiekty będące własnością personelu produkującego je lub producenta.

Bez posiadania licencji wywóz dóbr kultury jest zakazany. Natomiast tzw. Otwarta licencja generalna zezwala na eksport większości dóbr kultury wykonanych lub wyprodukowanych przed pięćdziesięciu laty od daty eksportu, jeśli wartość poszczególnych obiektów nie przekracza kwoty 30 000 funtów, przy czym w wypadku malarstwa jest to kwota 100 000 funtów.

Kategorycznie wyłączone z eksportu są niektóre rodzaje dóbr kultury, m.in. dokumenty, rękopisy i inne materiały dotyczące osobistości historycznych Wielkiej Brytanii, a także obiekty archeologiczne o wartości większej niż 6000 funtów.

Wnioski o udzielenie licencji eksportowej poddawane są specjalnej procedurze w celu ustalenia, czy: — obiekt jest tak ściśle związany z historią Wielkiej Brytanii i życiem jej mieszkańców, że utrata go byłaby istotną stratą,

— obiekt ma wybitną wartość estetyczną, — obiekt ma wyjątkowe znaczenie dla studiów w dziedzinie sztuki, nauki lub historii.

Jeżeli obiekt mieści się w którejś z podanych kategorii, Komitet do spraw Eksportu Dzieł Sztuki może nie wyrazić zgody na wywóz. Obiekt zostaje wówczas wystawiony do publicznej sprzedaży na pewien czas, po upływie którego, jeżeli w Wielkiej Brytanii nie zostanie zakupiony, może uzyskać zgodę na eksport.

W wypadku eksportu niezgodnego z obowiązującymi przepisami dane dobro kulturowe ulega konfiskacie, a osoba, która dopuści się tego rodzaju przestępstwa, karana jest grzywną pieniężną w wysokości trzykrotnej wartości przedmiotu lub w wysokości 100 funtów, w zależności od tego, która kwota jest większa.

22. Import, Export and Customs Powers (Defence) Act 1939 (w: *Beni culturali...*, s. 525.

Control over the export of cultural property in the domestic laws of the member states of the European Union

The Treaty of Rome (1957) provided a basis for the creation of the European Economic Community and foresaw the abolition of barriers as regards the influx of people, commodities, capital and services; article 36, however, permitted the retention of restrictive regulations concerning the export of cultural property. In the middle of the 1980s an attempt was made at uniformizing these regulations, but it soon proved unacceptable for all the member states of the Community. It was decided to maintain

domestic regulations and simultaneously to introduce uniform norms dealing with the export of cultural property within the entire Community. The association of Poland with the European Union (up to now: the European Economic Community) calls for the examination of the law and praxis of the region; for this reason, the authors of the article decided to conduct a general survey of the principles for controlling the export of cultural property, binding in all twelve member states.